

שיעור סימן צא סעיף ג-ד – עילאה ותתאה ובירור ע"י קפילא

1. שו"ת נודע ביהודה¹ מהדורא קמא - יורה דעה סימן כח

ע"ד אשר שאל בפלוגתא דרב ושמואל בעילאה גבר או תתאה גבר היאך שייך פלוגתא בזה יטעמנה קפילא. הנה כזה יוקשה לנו ג"כ בפלוגתא דרב חנן בר אבא ור' יוסי משמיה דריב"ל בחולין דף צ"ח בכל איסורים שבתורה אם בששים או במאה ונחזי אנן ע"י קפילא. בשלמא לשיטת רש"י שם דמיירי אפילו לא יהיב טעמא שפיר אלא לשיטת התוס' דהיכא דלא יהיב טעמא ליכא איסור א"כ ניחזי אנן, ועוד דלשיטת רש"י גם פלוגתא דרב ושמואל ניחא דעד ששים ומאה לא משגיחנא בטעמא ופליגי אם עילאה גבר או תתאה.

אמנם אני אומר דאין זה בודאי שדבר הנותן טעם שתמיד יתן טעם והראיה שאם נפלה חתיכה דאיסור לקדירה אחרת חוזרת ואוסרת כבראשונה והטעם דאולי לא פלט כלום בראשונה הרי אפילו בקדירה רותחת שעל האש אין זה ברור שמפליט ולחומרא חיישינן שפולט במקום שיכול לפלוט. ומעתה נחזי אנן על מה תסוב הקושיא אם בגוף הפלוגתא דרב ושמואל דלמה לנו לפלפל איזה גבר, יגבור איזה שירצה ניחזי אנן אם נתן טעם, זה אינו בגדר קושיא דהרי משכחת לה במין במינו או במין בשאינו מינו דאיסורא וליכא קפילא, וסכו בשמן של תרומה שם בפרק כיצד צולין מיירי בדליכא באותה חבורה שום כהן ולא משכחת טעימה בהיתר.

ואם הקשה שנעמוד על הבחינה ונקח מין בשאינו מינו דהיתרא ואחד חס ואחד צונן ונחזי אם עילאה גבר או תתאה ע"י הטעם שנטעם שבלע חד מחבירו. אבל אין בחינה זו מופת חותך שהרי כתבתי שאף במקום שאפשר לפלוט ואפילו בכלי ראשון שעל האש אין הכרח שבודאי פלט ולפעמים אינו פולט. וכזה אני אומר דמה דפליגי אמוראי הנ"ל בכל איסורין שבתורה אם בששים או במאה וכל אחד אסמכיה אזרוע בשילה דמצד החוש אין לעמוד על המבחן בזה וכיוצא בזה מתורץ בפלוגתא דשמואל ור' יוחנן בכבוש אם הוא כמבושל ובמליח אם הוא כרותח וכל כיוצא בזה וק"ל.

2. פרי מגדים יורה דעה משבצות זהב סימן צא

מה שיש לחקור בעילאה ותתאה חיך אוכל יטעם וליטעמיה קפילא ארמאה ובמה פליגי רב ושמואל וכבר ראיתי להכרתי ופילתי שעמד בזה. ולדידי יש לומר דמי לא משכחת כזית בשר ליורה גדולה של חלב ואפילו הכי אין בו טעם חלב דלאו וודאי שיבלע. ורב ושמואל פליגי מר סבר על הרוב נותן טעם. וודאי היכא דאיכא קפילא סגי ע"י קפילא אפילו בכלי ראשון אלא היכא דליכא קפילא אסור מספק למר עילאה ולמר תתאה וכדאמרן [נמוקי ר"ב: ומה פליגי רב ושמואל. על כל הגאונים הנ"ל לא ידעתי הלא הדבר מבואר במשמרת הבית בדיני התערובות בית רביעי שער ראשון בתוך דבריו הקדושים העיר ע"ש. וז"ל אנו אין לנו אלא כדברי חכמים הבקיאם בטבעים. וסומכים עליהם בזה כמו שסומכין

¹ ביוגרפיה - רבי יחזקאל בן יהודה לנדא, הוא בעל הנודע ביהודה, נולד בשנת ה"א תע"ג (1713) בפולין, שם למד ואף כיהן ברבנות. בשנת ה"א תקט"ו (1755) נקרא לשמש רב לקהילת פראג ולכל קהילות בוהמיה. ישיבתו בפראג היתה למרכז תורה גדול, ומכל קצות אירופה פנו אליו בשאלות הלכה. תשובותיו הרבות פורסמו בספרו נודע ביהודה (שני חלקים), וחידושיו לשי"ס - בספר צל"ח (ציון לנפש חיה). חשיבות רבה נודעה אף לפירושו דגול מרבבה לשלחן ערוך. בניו, צאצאיו ותלמידיו נשאו משרות רבנות חשובות ברחבי אירופה. הוא נפטר בשנת ה"א תקנ"ג (1793).

עליהם באיסור קליפה ובנטילת מקום כו' ובדיני תתאה גבר ועילאה גבר ובשאר דרכי איסור והיתר שלמדנו מהם. ואין אנו נשענים על בינתינו ולומר זה אפשר וזה לא אפשר עכ"ל הרי הדבר מפורש יצא מגאון עוזנו הרשב"א ז"ל]:

3. ערוך השולחן יורה דעה סימן צא סעיף ט

ובפשוטו י"ל כגון דליכא קפילא. ולא נראה כן אמנם באמת הענין כן הוא דנאמנות הקפילא אינו אלא כשיש בודאי איסור לפי קבלת חז"ל, אבל במקום דליכא איסור לפי הקבלה אינו נאמן. הא למה זה דומה? לכלי שני דלרוב הפוסקים אינו מפליט ומבליע או כלי שלישי לכל הפוסקים ואם יבא הקפילא ויאמר שיש בזה טעם איסור לא נשגיח בו דכללא בדינו דאין עכו"ם נאמן לא להתיר ולא לאסור וה"נ כשהתחתון צונן לא נשגיח כלל באמירת הקפילא כיון דקיי"ל תתאה גבר:

ערוך השולחן יורה דעה סימן צא סעיף י

ועוד י"ל כיון דגם כשהתחתון צונן מ"מ בולע כדי קליפה כמ"ש א"כ אין ראייה כלל מטעימת הקפילא דאף אם יאמר שיש בזה טעם איסור לא נכחישו ונאמר שהטעם הוא מהקליפה [וכעין זה תירץ הפליתין] ולפי"ז בעירו דמבליע כדי קליפה כמ"ש בסי' ק"ה לא יועיל טעימת קפילא אמנם לפי תירוצים אלו לא יועיל טעימת קפילא רק להחמיר כשהתחתון הוא צונן אבל לקולא כגון שהתחתון הוא חם והקפילא יאמר שאין בזה טעם איסור למה לא יועיל וכי גרע זה משניהם חמים אך י"ל דבאמת כן הוא וחז"ל לא אמרו רק להיפך דכשהתחתון צונן ודאי מותר אבל כשהתחתון חם אסור עד שיטעמנו קפילא והוא ככל האיסורים דמהני קפילא [והנוב"י סי' כ"ח תירץ דאין זה כלל שתמיד יתן טעם ע"ש ואינו מובן דא"כ איך סמכו על טעימת קפילא]:

סיכום: שבין לנוב"י ובין לפמ"ג משמע שהכללים נאמרו בסתמא אבל אם יש קפילא סומכים עליו בין לקולא בין לחומרא. ולערוה"ש כשהתחתון צונן לא נשגיח כלל באמירת הקפילא כיון דקיי"ל תתאה גבר. ובמקרה הפוך שהתחתון חם והעליון צונן והקפילא אמר שאין טעם איסור סומכים עליו כשם שסומכים עליו בקדירה על האש ואין 60 אם יאמר שאין טעם איסור.

העולה מהאמור:

א. בדין קפילא לענין עילאה ותתאה:

א. אם היה תתאה חם דק"ל תתאה גבר בסתמא אמרינן תתאה גבר ומבליע בכולו, מיהו אם אמר קפילא דלא יהיב טעמא סמכינן עליה ואפי' באופן של חם בחם ע"ג האש.

ב. כשהיה עילאה חם ותתאה צונן ק"ל תתאה גבר ואין מבליע אלא כ"ק. אם טעם קפילא תוכו וטען דיהיב טעמא לערוה"ש (צ"א סייק טו) לא נשגיח בו שכן קיי"ל תתאה גבר. מהפמ"ג (משי"ז צ"א סייק א) נראה דרק בסתמא אמרינן תתאה גבר אבל בדאיכא קפילא סמכינן עליה ומשמע בין לקולא ובין לחומרא. וכן נוטה המשמעות מהנו"ב (סי' כ"ח).